

Маъруза:

**ЗАҲАРЛИ ВА ЗАРАРЛИ
МОДДАЛАРНИНГ ИНСОН
ОРГАНИЗМИГА ТАЪСИРИ
ВА УЛАРДАН ҲИМОЯЛАНИШ
ТАДБИРЛАРИ**

Режа:

1. Ишлаб чиқаришда қўлланиладиган заҳарли ва зарарли моддалар (ЗЗМ).
2. ЗЗМларнинг инсон организмига таъсир қилиш хусусиятлари.
3. ЗЗМлардан ишловчиларни ҳимоя қилиш тадбирлари.

Заҳарли ва зарарли моддалар

- ▶ ***Заҳарли ва зарарли моддалар (ЗЗМ)***
- деб, инсон организмига оз
миқдорда тушиб, унда тўқималар
билан кимёвий ёки физик - кимёвий
ўзаро таъсирга киришадиган ва
муайян шароитларда соғлиқнинг
бузилишига олиб келадиган
моддаларга айтилади.

ЗЗМ лар турлари

- ▶ ЗЗМ лар қаттиқ, суюқ, газ, буғ ва аэрозоль ҳолатда бўлиши мумкин.
- ▶ Ҳозирги вақтда 5 млн. яқин кимёвий модда маълум бўлиб, шундан 60 мингги ишлаб чиқаришда қўлланилади.
- ▶ Меҳнат санитарияси ва гигиенасининг бир қисми бўлган “саноат таксикологияси” деган фан ЗЗМ ларнинг одамларга таъсирини ўрганади.

ЗЗМнинг организмга таъсир қилиш оқибатини шакллантирувчи омиллар

ЗЗМ ларнинг организмга таъсири оқибатини бир қатор омиллар шакллантиради. Турли моддаларнинг заҳарли таъсири организм, заҳар ва атроф-муҳитнинг ўзаро таъсири натижаси ҳисобланади.

Булар қуйидаги омиллардир:

- ▶ организмнинг ёши;
- ▶ жинси;
- ▶ шахсий сезувчанлигига;
- ▶ заҳарнинг кимёвий тузилиши ва физик хоссаларига, миқдорига, таъсир қилиш давомийлигига;
- ▶ бажарилаётган ишнинг хусусияти ва оғирлигига;
- ▶ микроиқлим кўрсаткичларига (ҳаво ҳарорати, босими, намлиги ва тезлиги) даражасига боғлиқ бўлиши мумкин.

Заҳарловчи моддаларнинг инсон организмига таъсири.

- ▶ ЗЗМлар организмга умумий ёки маҳаллий таъсир қилиши мумкин.
- ▶ **Умумий заҳарланишларда** заҳар қонга сўрилиб, айрим органлар, асаб тизими қон ҳосил қилиш органлари зарарланади.
- ▶ **Маҳаллий заҳарланишда** тўқималар, терининг яллиғланиши каби ҳодисалар рўй беради.
- ▶ Заҳарланишнинг қуйидаги шакллари мавжуд:
  - **ўткир заҳарланиш** - қисқа муддатда катта миқдордаги ЗЗМ таъсири натижасида рўй беради;
  - **сурункали заҳарланиш** - организмга ЗЗМнинг нисбатан оз миқдорда, аста-секин, узок вақт давомида таъсири натижасида пайдо бўлади.
- ▶ Ишлаб чиқаришда ЗЗМ жуда кўп салбий оқибатларга ҳам сабабчи бўлади. Улар организмнинг иммунобиологик қаршилигини пасайтиради: юқори нафас йўллари қатори, сил, буйрак, юрак - қон томирлари тизими касалликлари кабилар ривожланишига имкон яратиб бериши мумкин.
- ▶ **Аллергик** (астма, экзема ва бошқа), авлоддан авлодга ўтувчи, майиб-мажрухликка олиб келувчи ва бир қатор кейинчалик авж оладиган оқибатлар келтириб чиқарадиган ЗЗМлар мавжуд.
- ▶ ЗЗМ ичида организмда ўсмалар ривожланишига имкон яратадиган **канцероген моддалар** мавжуд бўлиб, улар жумласига турли мураккаб моддалар киради.

ЗЗМларнинг одам организмига таъсир қилиш хусусияти бўйича гуруҳланиши

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда ЗЗМлар қуйидагича гуруҳланади:

- ▶ **Умумий заҳарловчилар**, (углеводородлар, бензол, толуол, ксилол, симоб, фосфор ва хлор бирикмалари ва бошқа).
- ▶ **Яллиғлантирувчилар**, (кислоталар, ишқорлар, хлор, фтор, азот бирикмалари).
- ▶ **Сенсибилирующие** (сезгирликни оширувчилар), симоб, платина, альдегидлар ва бошқа.
- ▶ **Концероген**, хавфли ва зарали шишлар ҳосил қилади, баъзи ароматик углеводородлар, нефтни қайта ишлаш маҳсулотлари (мазут, гудрон, битум, ёғлар ва бошқа).
- ▶ **Мутаген**, одам организмининг генетик аппаратига таъсир қилади. Иприт, формальдегид, бензол, сероуглерод, қўрғошин, сурьма, марганец, никотин, симоб ва бошқа.

Заҳарли моддаларнинг ГОСТ бўйича синфланиши:

ГОСТ 12.1.007-76 (1981, 1990)га асосан заҳарли моддалар организмга таъсир кўрсатиш даражасига қараб 4 синфга бўлинади:

- ▶ ўта хавфли, $ЭЮК < 0,1 \text{ мг/м}^3$
- ▶ юқори хавфли, $0,1 \text{ мг/м}^3 < ЭЮК < 1,0 \text{ мг/м}^3$
- ▶ ўртача хавфли, $1,0 \text{ мг/м}^3 < ЭЮК < 10 \text{ мг/м}^3$
- ▶ кам хавфли, $10 \text{ мг/м}^3 < ЭЮК.$

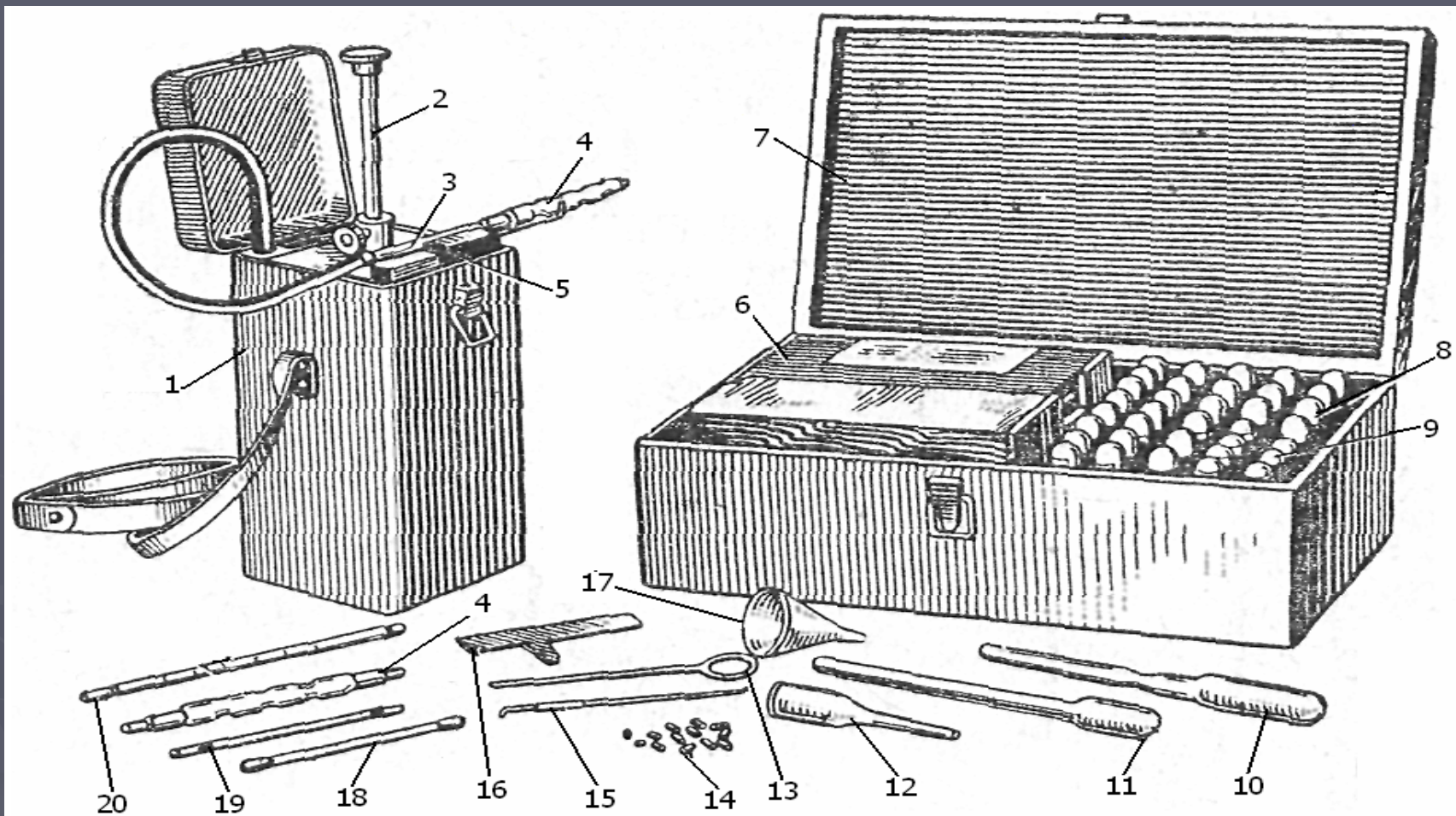
Баъзи бир зарарли моддаларнинг иш зонаси ҳавоси таркибидаги энг юқори йўл қўйиладиган концентрациялари (ЭЮК), мг/м³ (СН 245-71 кўчирма)

№	Модданинг номи	ЭЮК, мг/м ³	Хавфлилиқ синфи	Агрегат ҳолати
1	2	3	4	5
Газлар ва буғлар				
1	Аммиак	20	4	б
2	Ацетон	200	4	б
3	Бутил спирт	200	4	б
4	Бутилацетат	200	4	б
5	Бензин (ёқилғи), (углеродга нисбатан)	100	4	б
6	Бензин (эритувчи), (углеродга нисбатан)	300	4	б
7	Бензол	20	4	б
8	Керосин	300	4	б
9	Ксилол	30	3	б
10	Қўрғошин ва бирикмалари	0,01	1	б
11	Лигроин	300	4	б
12	Метил спирт	50	3	б
13	Мишьякли водород	0,3	2	б
14	Нафталин	20	4	б
15	Нитроксилол	5	2	б
16	Нитроэтан	30	4	б
17	Озон	0,1	1	б
18	Олтингугурт ангидириди	10	2	б
19	Пропил спирт	200	4	б
20	Пропилацетат	200	4	б
21	Симоб	0,01	1	б
22	Силиций диоксиди, диоксиди	0,3	2	б

ЗЗМ ларнинг ҳаводаги миқдори қуйидагича назорат қилинади:

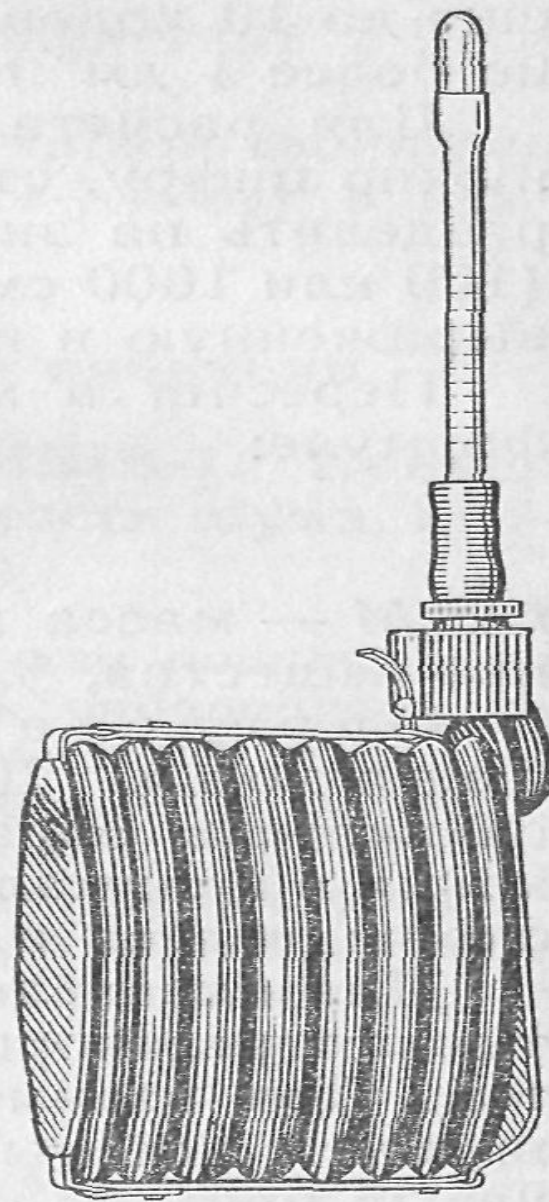
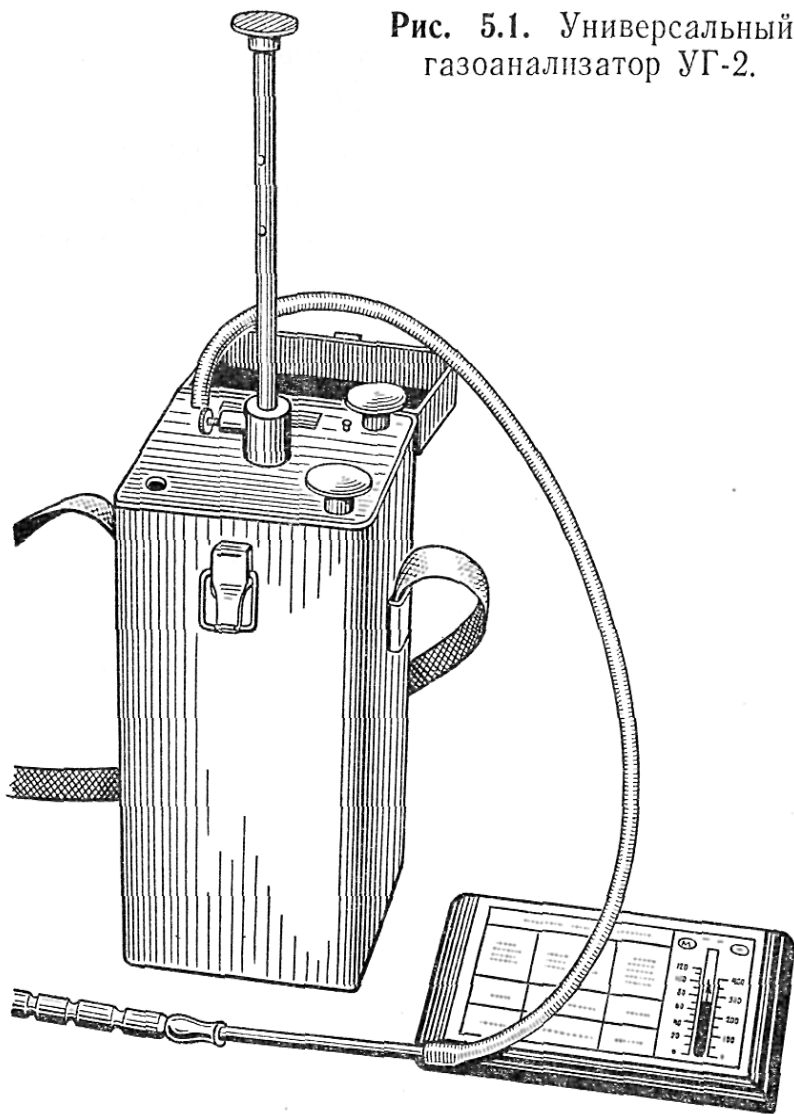
1. Лаборатория усули;
  2. Экспресс- анализ усули (газоанализаторлар ёрдамида);
  3. Автоматик усул (автоматик қурилмалар ёрдамида).
- ▶ Асосан 1-синфга кирувчи моддалар тўхтовсиз назорат қилинади.
  - ▶ Қолган синфларга кирувчи моддалар даврий равишда назорат қилинади.

Кўчма универсал газ таҳлилагич (УГ-2)

1-ҳаво сўриш асбоби; 2-шток; 3-индикатор найчаси; 4-ютувчи порошок (фильтр) найчаси; 5-шкала; 6-найчалар ғилофи; 7-жиҳозлар учун ғилоф; 8-индикатор порошокли ампулалар; 9-ютувчи порошокли ампулалар; 10-индикатор порошоки учун бўш ампула; 11-ютувчи порошок учун ампула; 12-узун жўмрак; 13-зичловчи қаламча; 14-тиқинлар; 15-бигизча; 16-тиқин тайёрлаш жиҳози (штир); 17-калта жўмрак; 18-сургучланган индикатор найчаси; 19-ишлатилган индикатор найчаси; 20-термометр.

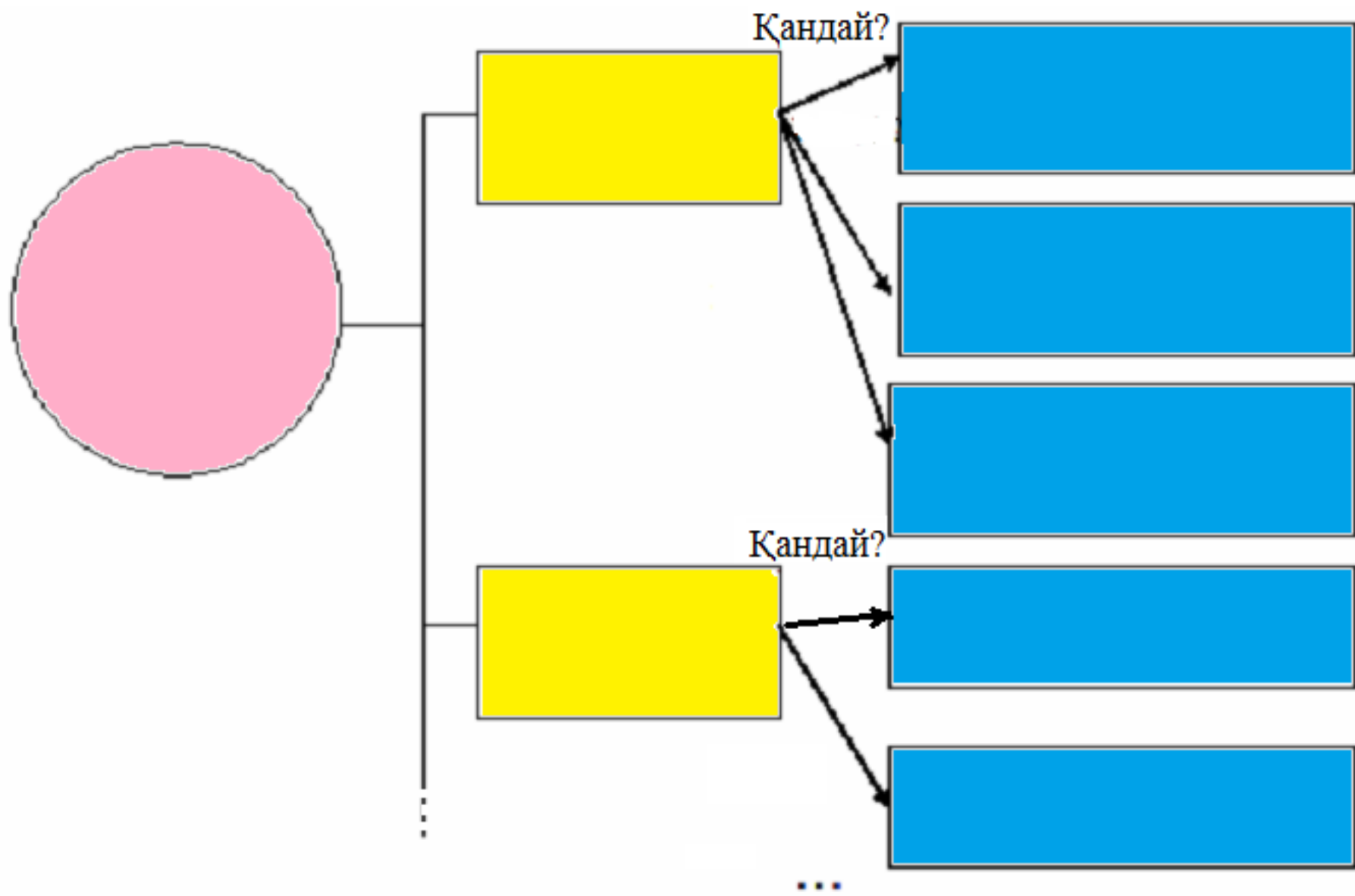
Рис. 5.1. Универсальный
газоанализатор УГ-2.

ЗЗМ таъсиридан ҳимояланиш йўллари

1. Заҳарли моддалар ишлатиладиган технологик жараёнларни камайтириш ёки умуман бартараф этиш.
2. Технология ва ускуналарни такомиллаштириш.
3. Гигиеник ва санитар-техник тадбирлар ўтказиш, заҳарланиш хавфи ошган шароитларда гигиеник талабларга қатъий риоя қилиш, гигиеник стандартлаш, ҳаво муҳитини назорат қилиш, индивидуал (шахсий) ҳимоя воситалари ва бошқа.
4. Санитария ва даволаш-профилактика тадбирларини ўтказиш.

«Қандай?» (муаммони ечиш) иерархик диаграммаси –

Назорат саволлари

- ▶ 33М деб нимага айтилади?
- ▶ 33Мнинг инсон организмига зарарли таъсири нималарга боғлиқ?
- ▶ 33Млар таъсири бўйича қандай гуруҳланади?
- ▶ 33Мнинг ҳаводаги концентрацияси қандай меъёрланади?
- ▶ 33Мнинг ҳаводаги концентрациясини ўлчашнинг қандай услублари бор?
- ▶ 33М ҳавога ажралиш жараёнини қанақа тадбирлар билан камайтириш мумкин?
- ▶ Ишловчиларни 33Мдан ҳимоя қилиш воситаларига нималар киради?

Эътиборингиз учун раҳмат!

